

Алесь СУША,
кандыдат культуралогіі,
намеснік генеральнага дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

СТАТУТ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА Ў КАНТЭКСЦЕ КНІЖНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ

Заканчэнне. Пачатак у № 2.

Важная задача сёння – **выяўленне ўсіх захаваных асобнікаў Статута**, друкаваных і рукапісных, на старабеларускай мове і перакладных, у дзяржаўных і прыватных зборах Беларусі і свету. Аналіз захаваных выданняў і рукапісных спісаў Статута ВКЛ зроблены ўдзельнікамі IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў і апублікаваны ў адпаведным зборніку [1].

Вядома, што рукапісныя спісы Статута ВКЛ 1529 г. сёння захоўваюцца ў Расіі (Расійская нацыянальная бібліятэка), Польшчы (Нацыянальная бібліятэка ў Варшаве, Курніцкая бібліятэка), Германіі (бібліятэка сярэдняй школы г. Шульпфорт). Спісы Статута 1566 г. зберагаюцца ў Расіі (Расійская дзяржаўная бібліятэка, Расійская нацыянальная бібліятэка, Дзяржаўны гістарычны музей), Украіне (Нацыянальная бібліятэка Украіны імя У. І. Вярнадскага), Літве (Бібліятэка Урублеўскіх Літоўскай акадэміі навук), Польшчы (Курніцкая бібліятэка) і інш. У гэтых, а таксама ў некаторых іншых бібліятэках можна знайсці спісы Трэцяга Статута ВКЛ 1588 г. На вялікі жаль, у зборах нашай краіны рукапісных спісаў Статута амаль не захавалася. Ёсць толькі позні спіс ажно XIX ст., ён захоўваецца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі імя Якуба Коласа.

Друкаваныя выпускі Статута захаваліся ў большай колькасці. Вядомыя 66 асобнікаў Статута ВКЛ на старабеларускай мове [2, с. 220–306]. Першага выдання 1588 г. налічваецца 26 асобнікаў. На вялікі жаль, ніводнага з іх няма ў Беларусі. Большасць захоўваецца ў дзяржаўных зборах Расіі (Расійская дзяржаўная бібліятэка, Расійская нацыянальная бібліятэка, Бібліятэка Расійскай акадэміі навук у Санкт-Пецярбургу, Навуковая бібліятэка Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта) і Украіны (Нацыянальная бібліятэка Украіны імя У. І. Вярнадскага, Львоўская нацыянальная навуковая бібліятэка імя В. Стэфаніка, Адэская нацыянальная навуковая бібліятэка, Нацыянальны музей у Львове імя А. Шаптыцкага, Навуковая бібліятэка Львоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя І. Франка, Цэнтральная навуковая бібліятэка Харкаўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя В. Н. Каразіна). Некаторыя асобнікі

выяўлены таксама ў Літве (бібліятэка Віленскага ўніверсітэта, Музей навукі Віленскага ўніверсітэта), Латвіі (Нацыянальная бібліятэка Латвіі), Польшчы (Нацыянальная бібліятэка, бібліятэкі Варшаўскага і Ягелонскага ўніверсітэтаў, Курніцкая бібліятэка, Публічная бібліятэка Варшавы), Швецыі (бібліятэка Упсальскага ўніверсітэта).

Прыблізна такая ж сітуацыя назіраецца з другім выданнем 1592–1593 г. Яно захоўваецца ў дзяржаўных зборах Расіі, Украіны, Польшчы. Трэцяе выданне Статута 1600 г. таксама ёсць у фондах бібліятэк, музеяў і архіваў Беларусі, Расіі, Украіны, Літвы, Польшчы, Германіі, Чэхіі, Вялікабрытаніі, а таксама ў некаторых прыватных зборах. Што тычыцца пазнейшых выданняў Статута ВКЛ на польскай мове, то іх паўнавартасны ўлік яшчэ чакае свайго часу [3, с. 66–69]. Але, безумоўна, ён павінен быць праведзены ў найбліжэйшым часе.

Вядома, што да Другой сусветнай вайны ў зборах Дзяржаўнай бібліятэкі БССР (сёння – Нацыянальная бібліятэка Беларусі) захоўвалася адно з першых кірылічных выданняў Статута, атрыманае ад вядомага беларускага гісторыка А. Сапунова [4, с. 36–38]. Падчас вайны яно было вывезена за межы Беларусі, але не страчана. Сёння яно захоўваецца ў зборы Беларускай бібліятэкі і музея імя Ф. Скарыны ў Лондане. Да нядаўняга часу ў дзяржаўных зборах нашай краіны не было ніводнага кірылічнага выдання Статута ВКЛ. Толькі ў 2012 г. дзякуючы намаганням устаноў культуры і прыватных арганізацый, а таксама беларускай грамадскасці для збораў Музея гісторыі Магілёва было набыта кірылічнае выданне Статута.

Перспектыўны напрамак – максімальна поўны **бібліяграфічны ўлік** усіх асобнікаў Статута, якія захаваліся да нашых дзён. Падобная праца павінна прадугледжваць дэталёвы аналіз кожнага асобніка *de visu* з апісаннем асаблівасцей арыгінала, стану яго захавання, уладальніцкіх ці чытацкіх пазнак. Часткова такая праца ўжо выканана. Найбольш поўны ўлік беларускамоўных выданняў Статута здзейсніў кракаўскі навуковец У. Мякішаў, які максімальна падрабязна апісаў кожны з вядомых яму асобнікаў [2]. Крыху горш сітуацыя выглядае з выданнямі Статута ВКЛ на замежных мовах. Яшчэ адзін напрамак – “віртуальнае збіранне” поўных

электронных копіі захаваных асобнікаў Статута і іх канцэнтрацыя ў пэўнай паўнатэкставай базе даных. Відавочна, падобная праца павінна быць рэалізавана ў кантэксце стварэння Нацыянальнай электроннай бібліятэкі Беларусі.

Апрача друкаваных выданняў вялікую каштоўнасць маюць **рукапісныя спісы** Статута ВКЛ, якія сведчаць пра пашырэнне “статутнага” права, пра асаблівасці выкарыстання Статута прадстаўнікамі розных станаў і рэгіёнаў краіны, пра моўныя працэсы на нашых землях.

Яшчэ Першы Статут ВКЛ 1529 г. пашыраўся ў рукапісных спісах, нягледзячы на неаднаразовае выказванне “сеймавых станаў” пра яго друкаванае выданне. Аднак многія прычыны, у тым ліку адсутнасць на той час у ВКЛ кірылічнай друкарні і неабходнасць унясення істотных паправак у Статут, перашкаджалі яго публікацыі. Першапачатковы спіс Статута 1529 г., зроблены ў Вільні на старабеларускай мове, не дайшоў да нашага часу. Захаваліся чатыры рукапісныя спісы на старабеларускай мове: Фірлееўскі, Замойскі, Дзялынскі, Слуцкі; два спісы на лацінскай мове: Лаўрэнцьеўскі, або Пфорцкі, і спіс Пулаўскі; адзін спіс на польскай мове – Альшэўскі (яшчэ два спісы – Свідзінскі і Вастрабрамскі – загінулі ў 1944 г.). Захаваліся таксама чатыры пазнейшыя спісы, якія датуюцца XIX ст. Упершыню Статут 1529 г. надрукаваны ў 1841 г. у Познані ў “Зборы літоўскіх законаў з 1389 да 1529” (лацінскім шрыфтам), у 1854 г. у Маскве кірыліцай.

Другі Статут ВКЛ 1566 г. таксама распаўсюджваўся толькі ў рукапіснай форме. В. Раўдзелюнасам выяўлена 58 спісаў, з іх 13 на беларускай, 40 на польскай і 5 на лацінскай мовах. Упершыню надрукаваны ў 1855 г. у Маскве.

Яшчэ ў большай колькасці спісаў прадстаўлены Статут 1588 г. Хоць ён і быў надрукаваны, далёка не кожны мог яго сабе набыць (вядома, што кошт друкаванага Статута быў даволі высокім). Да таго ж чарговы тыраж перыядычна заканчваўся, пра што часам згадвалася ў наступных выданнях (напрыклад, 1614 і 1619 гг.). Таму для выкарыстання Статут ВКЛ 1588 г. таксама шматразова перапісваўся аж да XIX ст.

Першыя рукапісныя спісы датуюцца часам прыняцця Статута. Адзін з найбольш ранніх спісаў зроблены ў 1595 г. у маёнтку Гадуцішкі (захоўваўся ў былой Берлінскай каралеўскай бібліятэцы). Спісы Трэцяга Статута ВКЛ 1588 г. уключалі таксама ў склад зборнікаў, якія змяшчалі інвентары і іншыя гаспадарчыя матэрыялы (адзін з такіх зборнікаў захоўваецца ў Бібліятэцы Акадэміі навук Літвы імя Урублеўскіх) [5, с. 42].

Некаторыя з рукапісных спісаў унікальныя. Напрыклад, на выставе “Правобраз еўрапейскай Канстытуцыі” ўпершыню прадэманстраваны

спіс Статута ВКЛ 1588 г. у перакладзе на нямецкую мову, які захоўваецца ў адной з найстарэйшых бібліятэк Еўропы – Акадэмічнай бібліятэцы Латвійскага ўніверсітэта. Сам пераклад выкананы ў 1632 г., але гэты рукапіс перапісаны пазней – у 1709 г. [6, с. 321]. Ён з’яўляецца сведчаннем афіцыйнага выкарыстання беларуска-літоўскай протаканстытуцыі на землях гістарычных Інфлянтаў і сведчыць пра старажытныя культурныя, эканамічныя і палітычныя сувязі нашых народаў.

Да нашага часу дайшла невялікая частка рукапіснай спадчыны прававога характару, але ёсць падставы меркаваць, што спісаў Статутаў ВКЛ налічваліся сотні. Толькі адзін рукапісны спіс Статута ВКЛ захаваўся ў Беларусі. Сёння ён зберагаецца ў фондах аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Я. Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Ён датуецца канцом XVIII ст. [7, с. 6–13].

Варта асобнага разгляду **практыка перакладу** Статута на розныя мовы, якая, з аднаго боку, сведчыла пра шматмоўнасць інтэлектуальнай культуры ВКЛ, а з іншага боку, падкрэслівала інтэнсіўнасць міжкультурных і міжнародных кантактаў краіны, высокі ўзровень яе прававой культуры. У XVI–XIX стст. Статут быў перакладзены на польскую, лацінскую, рускую, украінскую, нямецкую, французскую мовы і пашыраўся па тэрыторыі ўсёй Еўропы.

Вядома, што Л. Сапега з самага пачатку меў намер падрыхтаваць польскі пераклад Статута і выдаць яго. У лісце да князя Радзівіла ён пісаў: «Новы Статут я ўжо загадаў друкаваць “па-руску”; хацеў бы я яго выдаць па-польску, але калі перакладаць слова ў слова, прытрымліваючыся “рускіх” слоў і выразаў, то выйдзе вельмі нядобра; інакш жа зрабіць не магу, гэта значыць не прытрымлівацца слоў і выразаў, а толькі сэнсу» [8, с. 15]. Імя аўтара перакладу Статута на польскую мову невядомае.

У 1632 г. з’явіўся нямецкі пераклад Статута, згаданы ў даследаваннях Даніловіча, ён захоўваўся ў бібліятэцы Дэрпцкага (Тартускага) ўніверсітэта. На думку І. Лапо, ён прызначаўся для той часткі Ліфляндзі, якая ў першай палове XVII ст. належала ВКЛ. Ужо ў наш час рукапіс Статута на нямецкай мове быў адшуканы ў зборах Акадэмічнай бібліятэкі Латвійскага ўніверсітэта ў Рызе. У сярэдзіне XVII ст. быў зроблены рускі пераклад Статута 1588 г.

Даследчыкам кніжнай культуры важна працягваць вывучэнне **ўладальніцкіх пазнак** на захаваных асобніках Статута. Гэта таксама дазваляе зрабіць пэўныя высновы пра бытаванне кніжнага помніка, яго выкарыстанне, стаўленне да яго з боку прадстаўнікоў розных станаў грамадства. Вялікае пашырэнне Статута ў асяроддзі шляхты, мяшчан, духавенства і многіх іншых станаў грамадства ВКЛ

тлумачылася практычнымі патрэбамі. Мала якое іншае беларускае выданне XVI–XVIII стст. мела такую папулярнасць і так актыўна выкарыстоўвалася. Пра гэта сведчаць, сярод іншага, і шматлікія надпісы на старонках рукапісных спісаў і выданняў Статута, якія дасюль недастаткова даследаваны.

Асобнікі Статута 1588 г. цікавыя не толькі зместам, але і каментарыямі, заўвагамі побач з артыкуламі – дадатковай інфармацыяй па карыстанні праўнікамі зводамі законаў. Напрыклад, у Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве знаходзіцца ўнікальны асобнік. Пры яго камплектаванні да кожнага аркуша быў устаўлены яшчэ адзін, чысты, для нататак. Так рабіліся пазнейшыя выданні прававой літаратуры. Такую камплектацыю Статута маглі зрабіць толькі па спецыяльнай замове. На вялікі жаль, захаваліся не ўсе старонкі, адсутнічае пачатак. Усе гэтыя старонкі спісаны каментарыямі да кожнага артыкула. Выкарыстаны два колеры чарніла: для тытулаў – чырвоны, для тэксту – карычневы. У нататках змешчаны адсылкі да іншых падобных артыкулаў і соймавых канстытуцый. Каментары рабіў праўнік вельмі высокай кваліфікацыі, які добра ведаў усе артыкулы Статута, пастановы канстытуцый, польскае права. Але ў асобніку не захавалася інфармацыя, якая паказвала б на аўтарства нататак [9, с. 46].

Сёння па ўладальніцкіх пазнаках добра вядома, што друкаваныя і рукапісныя асобнікі Статута найбольш актыўна выкарыстоўваліся ў XVI–XIX стст. на землях Беларусі, Літвы і Украіны, у меншай ступені – у суседніх Польшчы і Расіі. Яны зберагаліся ў бібліятэках буйных манастыроў (жыровіцкага, пінскага Богаўленскага, віленскага Траецкага, мілецкага і інш.), навучальных устаноў (Віленскага ўніверсітэта, Слуцкай езуіцкай калегіі), дзяржаўных структур (канцылярыі падстоля вiцебскага і старосты смаленскага, Маскоўскага галоўнага архіва Міністэрства замежных спраў Расійскай імперыі), іншых арганізацый (Маскоўскай сінадальнай друкарні, Дзяржаўнага эрмітажа, шматлікіх судовых устаноў, велікакняжацкай і іншых канцылярыяў), буйных магнатаў (Сапегаў, Радзівілаў, Замойскіх, Залускіх, Трызнаў, Чапскіх, Шэметаў і інш.), шляхцічаў і дваран (А. Бельскага, Я. Журакоўскага, Л. Кіркiлы, І. Лысакоўскага, К. М. Паца, І. Поляка, В. Савіча, Г. Сакалінскага, С. Сулімы, Г. Чарчыцкага), святароў (І. Ячынскага), пісараў і адвакатаў (С. Манкевіча, В. Усовіча), пісьменнікаў і грамадскіх дзеячаў (С. Мядзведзева), даследчыкаў (праф. К. Яблонскіса) [10, с. 538]. У XIX–XX стст., пасля забароны на выкарыстанне Статута на землях колішняга ВКЛ, большасць асобнікаў разышлася па бібліятэках, архівах і музеях іншых краін.

Асобная ўвага павінна быць таксама звернута на тое, разам з якімі іншымі выданнямі **перапляталіся ў агульны канвалют** выданні Статута. Гэта можа

даць дадатковую інфармацыю пра характар выкарыстання Статута, пра неабходнасць паралельнага ўжывання яго з іншымі прававымі актамі, гістарычнымі хронікамі, нават літаратурнымі творами.

Напрыклад, Альшэўскі спіс Статута 1529 г. уключае таксама пашыраную рэдакцыю “Хронікі Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага”, юрыдычныя акты 1530–1560-х гг. і іншыя матэрыялы. Значная колькасць друкаваных выданняў таксама суправаджалася выданнямі “Трыбунала абывацелям Вялікага Княства Літоўскага”, канстытуцый вальных сеймаў Рэчы Паспалітай і іншымі. Так, у польскамоўным асобніку Статута 1614 г. са збораў Цэнтральнага дзяржаўнага архіва старажытных актаў Расійскай Федэрацыі ў канцы ўплеценага “Трыбунала...” 1586 г. унесена кароткая гістарычная хроніка, што ахоплівае шэраг памятных падзей 1535–1645 гг.

Тое ж можна сказаць пра шматлікія выданні Статута ВКЛ з фондаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі – многія з іх знаходзяцца ў канвалютах з іншымі выданнямі. Напрыклад, найранейшы асобнік 1619 г. пераплецены разам з “Трыбуналам...” 1614 г. І відаць, што ў такім супольным выглядзе яны доўгі час суіснавалі.

Недастаткова даследаваным застаецца аспект **мастацкага аздаблення** выданняў Статута ВКЛ. А між тым яно вартае асобнай увагі. Так, тытульны аркушы ўжо першых кірылічных выданняў Статута (1588, 1592–1593, 1600) маюць прыгожае графічнае аздабленне. Як лічыцца, адмыслова для друкавання Статута былі выкананы некаторыя гравіравальныя дошкі [11, с. 189].

У верхняй частцы тытульнага аркуша разам з дэкаратыўным раслінным абрамленнем выгравіраваны вяззю заглавак кнігі – “Статут Вялікага Княства Літоўскага”. Дамінанта тытульнага аркуша – дзяржаўны герб ВКЛ, які змешчаны ў атачэнні гірлянды з лісця. Тытульны аркуш Статута нагадвае тытул больш ранняга (1586) выдання Мамонічаў – “Трыбунала абывацелям Вялікага Княства Літоўскага”, дзе таксама заглавак кнігі заключаны ў лісцевую гірлянду. Аднак тытульны аркуш Статутаў мае больш гарманічную мастацка-графічную кампазіцыю.

На адваротным баку тытульнага аркуша першых выданняў Статута надрукавана гравюра на ўсю старонку – паясны партрэт Жыгімонта III Вазы. У розных выданнях партрэт выглядае парознаму: ён гравіраваўся з розных дошак. Адзін з найбольш заўважных мастацка-дэкаратыўных элементаў гэтых выданняў – гравюра з выявай герба Л. Сапегі. Раздзелы Статута вылучаны буйнейшым радковым шрыфтам і калонтытуламі, артыкулы – шрыфтам і заглаўкамі.

Аздабленне першага выдання Статута, акрамя вялікіх гравюр, уключае адну застаўку (з выявай

вазы ў цэнтры) у пачатку прысвячэння Жыгімонта III. Гэта новая ксілаграфія, верагодна, на ўзор застаўкі, якую можна бачыць у выданнях кракаўскага друкара Лазара Андрысовіча [11, с. 190]. У першым выданні ў канцы кнігі выкарыстаны таксама канцоўкі ў выглядзе раскрытай кветкі і дзве прамавугольныя застаўкі як падвойная канцоўка ў канцы зместу. Аналагічныя ёсць у Астрожскай Бібліі 1581 г. [12, с. 510]. У другім варыянце першага выдання ў канцы рээстра надрукавана адна канцоўка. Арнамент застаўкі раслінны, канцовак – раслінна-геаметрычны. З сямі дошак надрукавана сем вялікіх ініцыялаў. Загаломак усёй кнігі і першага раздзела выкананы вяззю. У канцы раздзелаў 6–13 выкарыстаны літы наборы арнаменту ў выглядзе крыжоў, квадрацікаў, галінак, стручкоў. Падобныя дробныя аздобы сустракаюцца пасля загатоўкаў раздзелаў.

У другім і трэцім выданнях Статута ў арнамент унесены некаторыя змены: выкарыстаны новыя канцоўкі (5 адбіткаў з 3 дошак), наборныя ўпрыгажэнні ў выглядзе аднагаловых арлоў (ненумараваны аркуш 40). Трэцяе выданне адрозніваецца ад папярэдніх неаднаразовымі адбіткамі плеченай канцоўкі з дэфектам справа. Найчасцей даследчыкі адрозніваюць розныя выданні па аздобе герба ВКЛ. Калі ў першым выданні герб акружаны вянком і ўвеччаны страусавым пер’ем, то ў другім выданні ў якасці наверша выкарыстана карона, а верхнік намаляваны з белай шабляй. У трэцім выданні Статута верхавіна з каронай заменена іншай, больш грубай працы, а верхнік трымае ўжо чорную шаблю [13, с. 198–199, 221–231].

Дадатковае візуальнае ўражанне стварае выкарыстанне разнастайных шрыфтоў. Напрыклад, у даволі кароткім тэксце прывілея, дадзенага падканцлеру Л. Сапегу Жыгімонтам III на права выдання Статута на польскай і “рускай” (старабеларускай) мовах, выкарыстаны адразу шэсць шрыфтоў, а таксама ініцыялы ў рамцы. У кнізе ўжываецца асноўны курсіўны шрыфт, які стварае ўражанне рукапіснага пісьма. Гэты шрыфт у 1582 г. быў адліты для друкарні Мамонічаў Грынем Івановічам, падмайстрам Фёдарова [14, с. 38; 11, с. 180]. Значна радзей для загатоўкаў у Статуце выкарыстоўваўся паўустаў з рысамі курсіўнага пісьма. Двухколерны друк ужыты для вылучэння асобных радкоў на тытульным аркушы ўсіх трох выданняў.

Гравюры, змешчаныя ў розных выданнях Статута ВКЛ, адрозніваюцца між сабою і з’яўляюцца важным фактарам ідэнтыфікацыі выданняў. Напрыклад, на тытульным аркушы другога выдання Статута герб ВКЛ змешчаны пад каронай, а не пад пёрамі, як у першым выданні. Партрэт караля Польшчы і вялікага князя літоўскага Жыгімонта III Вазы ў другім выданні паказвае яго больш маладым, чым аналагічны партрэт у трэцім выданні.

Польскамоўныя выданні з друкарні Л. Мамоніча вылучае выкарыстанне гатычных шрыфтоў, іншага арнаменту, новых свецкіх ілюстрацый-гравюр (пасяджэнне сейма, радаводнае дрэва). У выданні 1648 г. тэкст аздоблены гравюрамі з выявай Уладзіслава IV, фамільных гербаў Радзівілаў і Сапег (гравёры В. Гондзіус і І. Лампэ).

Мастацкае аздабленне Статута ВКЛ адлюстравала характэрныя рысы многіх вялікіх стыляў і культурных эпох еўрапейскага мастацтва. У выданнях на беларускай мове канца XVI ст. можна назіраць рэнэсансныя рысы: у кампаноўцы старонкі, гармоніі шрыфтоў, сціпласці ці адсутнасці дробных дэкаратыўных элементаў і выкарыстанні вялікіх гравюр. Гатычныя рысы відавочныя ў польскамоўных выданнях Статута з друкарні Лявона Мамоніча першай чвэрці XVII ст.: шрыфты, застаўкі, канцоўкі, афармленне тытульнага аркуша і інш. Барочная пышнасць, якая заўважалася ўжо і ў выданнях Лявона Мамоніча, асабліва ярка прадстаўлена ў мастацкім аздабленні выдання Статута другой паловы XVII – першай паловы XVIII ст. Класіцыстычныя строгасць і стройнасць, лаканічнасць мастацкага аздаблення відавочныя ў выданнях канца XVIII – пачатку XIX ст. Урэшце як уплыў рамантычных настрояў у грамадстве XIX ст., узрастання цікавасці да ўласнага мінулага можна ўспрымаць перавыданне Статута ў 1854 г., ужо пасля спынення яго дзеяння, Імператарскім маскоўскім таварыствам гісторыі і старажытнасцей расійскіх, прычым на мове арыгінала – старабеларускай. У той самы час адметнае афармленне выдання Статута ВКЛ істотна паўплывала на развіццё мастацтва кнігі свайго часу.

Надзвычай важная, але амаль немагчымая для рэалізацыі – задача **фізічна сабраць розныя асобнікі Статута і прэзентаваць іх шырокай грамадскасці**. Гэта магло б дазволіць візуальна ўспрыняць і зразумець доўгі шлях функцыянавання Статута ВКЛ. На сёння яна часткова можа быць ажыццёўлена ў арганізацыі часовых выстаў, на якіх маглі б дэманстравацца кніжныя помнікі з розных збораў і калекцый нашай краіны і замежжа.

Ідэя была рэалізавана пры арганізацыі выставы “Вялікі Статут Вялікага Княства”, адкрытай у межах IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў. На экспазіцыі, створанай на аснове фондаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі і Музея гісторыі Магілёва, былі прадстаўлены фактычна ўсе выданні Статута ВКЛ, што захоўваюцца ў нашай краіне.

Працяг ідэя атрымала пры арганізацыі выставы “Шлях да Канстытуцыі”, якая прайшла ў Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі ў сакавіку – красавіку 2019 г. і на якой былі выстаўлены ўсе канстытуцыйныя акты ў гісторыі нашага народа за апошнія 500 гадоў. Выстава была прымеркаваная да 490-годдзя Першага Статута ВКЛ,

100-годдзя Канстытуцыі Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь і 25-годдзя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Экспазіцыя складалася з унікальных рукапісных і старадрукаваных помнікаў права, а таксама выданняў XIX–XXI стст. Значная частка выставы была прысвечана Статуту ВКЛ: былі паказаны арыгіналы і факсімільныя розных спісаў і асобнікаў Статутаў 1529, 1566 і 1588 гг., у якіх упершыню зафіксаваны нормы канстытуцыйнага права. Сярод іншага на выставе можна было пабачыць Канстытуцыю Рэчы Паспалітай 3 мая 1791 г., усе Канстытуцыі Савецкай Беларусі (у тым ліку першую 1919 г. і чатырохмоўную Канстытуцыю БССР 1927 г.). Пачэснае месца заняла Канстытуцыя нашай незалежнай дзяржавы 1994 г. у першапачатковым выглядзе і з улікам пазнейшых змен і дапаўненняў.

Яшчэ адна падобная выстава пад назвай “Праобраз еўрапейскай Канстытуцыі” прайшла ў 2020 г. Галоўнай яе ідэяй было імкненне паказаць Статут ВКЛ не толькі як нацыянальны канстытуцыйны акт, але і як праобраз еўрапейскай Канстытуцыі, пабудаванай на прынцыпах дэмакратыі, роўнасці, справядлівасці, вяршэнства права. Арганізатары спрабавалі паказаць Беларусь як краіну з багатай прававой і кніжнай культурай, якая была прыкладам для пераймання, мела вялікі ўплыў на культуртворчыя працэсы ў іншых землях. З гэтай мэтай на выставе дэманстраваліся розныя выданні і пераклады Статута ВКЛ.

Патрабуе асэнсавання пытанне **ўключэння вобраза Статута ВКЛ у грамадскія працэсы сучаснай Беларусі**: адукацыйны працэс, мастацкую літаратуру, выяўленчае мастацтва і інш. Праз гэта адбываецца актуалізацыя старажытнага помніка і яго рэвіталізацыя – вяртанне да жыцця ў новых формах, прыдатных да задач новага часу. Мы можам бачыць, як шырока інтэграваны вобраз Статута ВКЛ у беларускую літаратуру яшчэ з часоў В. Дуніна-Марцінкевіча і да нашых дзён.

Бясспрэчна, што Статут ВКЛ сёння ўжо не выконвае тых функцый, для якіх ён ствараўся першапачаткова. Сёння ён становіцца сімвалам і яркім вобразам, надзеленым рознымі сэнсамі. Статут ВКЛ успрымаецца беларусамі як сведчанне высокага ўзроўню развіцця прававой і палітычнай культуры нашых продкаў, як сімвал дамінантнага статусу беларускай мовы ў ВКЛ і абгрунтаванне прэтэнзій на спадчыну гэтай дзяржавы, як прыклад верацярпімасці і дэмакратыі, а самае важнае – як падстава для гонару і станоўчай ацэнкі патэнцыялу айчыннай культуры.

Праведзены аналіз дазваляе ўпэўнена прамаўляць, што Статут ВКЛ – надзвычай каштоўны помнік айчыннай кніжнай культуры. Ён не толькі моцна паўплываў на развіццё прававой думкі Беларусі і ўсяго ўсходнееўрапейскага рэгіёна, ства-

рыў спрыяльныя ўмовы для развіцця беларускай дзяржаўнасці, стаў важным дасягненнем у працэсе станаўлення беларускай пісьмовай мовы, але таксама зрабіў істотны ўнёсак у развіццё кніжнай традыцыі. Можна сцвярджаць, што наша старажытная протаканстытуцыя была перанятая ці выкарыстана многімі народамі пры фарміраванні прававой сістэмы розных краін. З гэтай мэтай яна перакладалася на іншыя мовы, на якіх таксама мела афіцыйнае выкарыстанне. Фактычна яна стала правобразам еўрапейскай Канстытуцыі, пабудаванай на прынцыпах дэмакратыі, роўнасці, справядлівасці, вяршэнства права.

Спіс літаратуры

1. **Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў** “Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі”, Мінск, 18–19 красавіка 2013 г. / [склад.: Т. А. Сапега, А. А. Суша]. – Мінск : НББ, 2013. – 261 с.
2. **Мякішев, В.** Кириллические издания Литовского Статута 1588 года / В. Мякішев. – Kraków : Lexis, 2014. – 390 с.
3. **Суша, А. А.** Выданні Статута Вялікага Княства Літоўскага ў беларускіх і замежных зборах / А. А. Суша // Статут Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага 1588 г.: да 430-годдзя выдання : зб. навук. арт. па матэр. канф. [Мінск, 19–20 кастрычніка 2018 г.]. – Мінск, 2018.
4. **Захарава, Т. М.** Кнігазбор А. П. Сапунова ў фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі: да гісторыі камплектавання (20-я гг. XX ст.) / Т. М. Захарава // Матэр. IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў “Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі”. – Мінск, 2013.
5. **Цітавец, А. І.** Скарбы нашай спадчыны – вядомыя і невядомыя / А. І. Цітавец // Матэр. IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў “Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі”. – Мінск, 2013.
6. **Дзярновіч, А.** Статут у Інфлянтах: асобнікі Статута ВКЛ 1588 г. у рыжскіх зборах (“рускі” і нямецкі) / А. Дзярновіч // Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура : зб. нав. арт. : у 2 ч. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад.: А. А. Скеп’ян ; рэдкал.: У. Р. Гусакоў [і інш.]. – Мінск, 2017. – Ч. 2.
7. **Цітавец, А. І.** Невядомы спіс Трэцяга статута Вялікага Княства Літоўскага / А. І. Цітавец // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нац. б-ка Беларусі ; [склад.: Л. Г. Кірухіна, К. В. Суша]. – Мінск, 2010. – Вып. 12.
8. **Пташицкий, С. Л.** К вопросу об изданиях и комментарии Литовского статута : историко-библиографическая справка / С. Л. Пташицкий. – СПб. : Тип. С. А. Корнатовского, 1893.
9. **Сліж, Н.** Асобнікі Статута 1588 г. як дадатковыя крыніцы права / Н. Сліж // Другі міжнародны кангрэс даследчыкаў Беларусі : працоўныя матэрыялы. – Каўнас, 2013. – Т. 2.
10. **Галенчанка, Г. Я.** Уладальніцкія і чытацкія надпісы на выданнях Статута / Г. Я. Галенчанка // Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 : тэксты, давед., камент. / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 1989.
11. **Зернова, А. С.** Типография Мамоничей в Вильне (XVII век) / А. С. Зернова // Книга. Исследования и материалы. – М., 1959. – Сб. 1.
12. **Галенчанка, Г. Я.** Паліграфічныя асаблівасці Статута / Г. Я. Галенчанка // Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 : тэксты, давед., камент. – Мінск : БелСЭ, 1989.
13. **Издания кириллической печати XV–XVI вв.** (1491–1600) : кат. книг из собр. ГПБ / Рос. нац. б-ка ; [сост. В. И. Лукьяненко ; ред. В. М. Загребин]. – СПб. : Изд-во РНБ, 1993.
14. **Вознесенский А. В.** Петр Тимофеев Мстиславец и его издания / А. В. Вознесенский // Национальная библиотека. – 2018. – № 2 (12).

